

Ezt azonban nem azért írom, hogy Te valamiképpen félreérts: hanem azért, mert azok után, amiket rólam megírtál, olyan közelimnek érzek, hogy nyíltan és leplezetlenül beszélhetek magamról veled még efféle árnyalatokról is, amelyekről eddig nem igen tettem, egy-két fel nem tűnő eset kivételével még célzást sem.

Szívből köszönöm Neked bölcs és szeretettel teli cikkedet, amely az első cikk munkáimról! Az *első!* Az egyes! A jeles!

Ölel szerető és hálás igaz barátod *Móricz Zsigmond*

3

[Budapest, 1912. ápr. 13.]¹

Kedves Barátom,

fogadd igaz meleg köszönetemet mai soraidért² a Magyarok (istene) nevében. Hogy szögölöm én le neked sok régi nagy figyelmedet! Szép mesterség a kritikuse. irigylem. Ó az egyetlen keresztyn e máj világban: csak rá kötelező a Krisztus második parancsa.

Hogy vagytok s mint? Nekünk semmi bajunk, csak fene rossz a tollam s a tintám fenéig kiszáradt.

Szeretettel ölel igaz barátod s feleséged Ónagyságának kézcsókot küld

Móricz Zsigmond

Megjegyzés. A közzétett leveleket az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára *örzi* és özv. Schöpflin Aladárné szíves engedélyével közöljük őket.

Ezúton is köszönetet mondunk özv. Schöpflin Aladárnénak és Hatvany Lajosnak szíves felvilágosításaiért.

KARDOS PÁL:

TÓTH ÁRPÁD NÉGY ISMERETLEN VERSE

Tóth Árpád költeményeinek máig legteljesebb kiadását Szabó Lőrinc rendezte sajtó alá. Közzétett minden Tóth Árpád-verset, amelyhez „hat évvel a költő halála után“ hozzá tudott jutni. Csak „Az új Isten“ maradt ki és a sok tréfás, sebtiben írt vers, amelyet Tóth Árpád maga sem tekinthetett műalkotásnak, amelyekkel debreceni újságíró-éveiben inkább csak hírlapírói munkát végzett. Szabó Lőrinc a kötet végére illesztett jegyzeteiben említi is ezeket a kihagyásokat, de csak a „verskrokik“ elhagyását okolja meg. Majd hozzáteszi: „Akadhat még valami újabb kis hagyatékrész és régi újságokban, folyóiratokban, ... régi évfolyamokban esetleg találhat a szerencsés véletlen keze egyes, főképp ifjúkori darabokat.“ (Tóth Árpád Összes Versei. Bevezette s a hátrahagyott költeményekkel és töredékekkel együtt sajtó alá rendezte Szabó Lőrinc. Negyedik kiadás. Az Athenaeum kiadása, é. n. 276. lap.)

Nem véletlenül, hanem Tóth Árpád debreceni hírlapírói pályáját kutatva *bukkantam* a költő négy ismeretlen, vagy legalább is feledésbe merült versére. Valóban ifjúkori darabok ezek, de mindegyikük több a szárnypróbálgatásnál, s művészi értékben legalább is elérik azt a hét verset, amelyeket az említett kiadás „Ifjúkori költemények“ címmel közöl. (193—202. lap.)

A négy most megtalált költemény közül a három első 1907. nyarán jelent meg a *Debreczen* c. napilapban. Tóth Árpád ekkor még nem volt hivatásos hírlapíró. Föl-

¹ Postabélyeg kelte.

² A Vasárnapi Újság 1912. ápr. 14-ki számában, az Irodalom és Művészet című rovatban *Magyarok* címmel, a szerző megjelölése nélkül. Schöpflin ebben a cikkében Móricz *Magyarok* című novelláskötetét ismerteti. Innen a levél a szójátéka.

* A szerzőknek a Nyugat történetére vonatkozó fejtegetései nem egy esetben egyoldalú magyarázatot adnak. E kérdések vitára adnak alkalmat.

Szerkesztő.

tehető azonban, hogy a nyári vakációra szüleihez, Debrecenbe hazatért budapesti bölcsészethallgató gyakran ellátogatott a helyi lapok szerkesztőségébe. Főképp a *Debreczen*-ébe. Ez volt a 48-as párt hivatalos lapja. Az akkori fogalmak szerint „szélső baloldali” újság. A fiatal költő bizonyára maga is függetlenségi párthoz szívtott, már csak apja, az erősen kuruc-szellemű Tóth András szobrász után is. Néhány év múlva, mikor maga is újságíróvá lesz, szintén függetlenségi lapnál dolgozik s politikai bök-verseit is ilyen szellemben írja.

A *Debreczen*-ben közölt versei azonban nem politikai tárgyúak. Az első, a *Notturmo*, tárgya szerint olyan szentimentális vers, amelyet nem egyet írtak a századforduló körüli epigon-költők is. Céltalan éji séta, megokolatlan fájdalmas hangulat, némi, kétkedő enyhüléssel a költemény végén. Egyes szók nagyon árulkodók. Valósággal szokványos kellékei a szentimentális, melabús verseknek Reviczkytól Makai Emilig: *troubadour*, *sfinx*, *cigarette*. Mégis nagy a különbség Tóth Árpád és elődei közt már itt is. A verselésben, főképp a rímekben is mutatkozik már valami az ő későbbi formaművészetéből, de még inkább a képekben, hasonlatokban: „...mint nagy lázas rózsák, Pirulnak az eső utáni tócsák, Hidegen villog a kék kövezet...” vagy „Ilyenkor kúszik vergődő problémák Hús kigyóteste a lelkek taván...” stb. Nem az igazi, híres Tóth Árpád-hasonlatok még ezek, de azok felé közelednek. A téma: a céltalan, bús éjszakai esatangolás föl-fölbukkan még az érett, kifejtett költőnél is a *Hajnali szerená*d című, első kötetében, legalább is a költeménybe beleszótt mozzanat gyanánt. (*Tavaszi elégia*, *Ősz*, *Ady Endrének*, *Vergődés*, és maga a címverse.)

Időrendben a *Régi dallamok* következnek. Kezdő sorában alighanem egy ismert Verlaine-költemény emléke rezeg. (Le piano que baise une main frêle.) A valahonnan közelebből, de ismeretlen kéz alól fölhangzó zongoraszó motívuma különben már a *Notturmo*-ban is megvan. Csakhogy itt már sokkal nagyobb szerepet kap; az egész, természetesen ismét fájdalmas hangulattal a zongorán játszott dallam kelti föl. Különben ez is erősen szentimentális vers: az elmúlt szerelem emléke édes is, fájó is, és ahogy egyik dallam föl-kelti, a másik újból szétfoszlatja. A költeménynek befejező sorai a legkevésbé sikerültek, még egészen szokványosak: „Fényes mennyország, mért szálltál le rám...” stb. Az egész vers mégis egy lépéssel közelebb van az igazi Tóth Árpád-versekhez, mint a *Notturmo*. Megszaporodnak s merészebbekké válnak a három szótagos rímek: *verődvén — verőfény*, *muzsikája — svárna, előmbe — előntve, érezem — ér, kezem*. De merészebbek a képek is: „...halk muzsikája Fűröszi fáradt, sáros lelkemet”, „Jefogom úbrándjaim kék szemét”, és szinte teljes pompában bontakozik ki az első nagy, széles tóthárpádi hasonlat:

*A drága mult ragyog fel ím előmbe
Mint éji tó, az árnyruhás, borús,
Ha hús tükrén piros fényét előntve
Kigyúl a nap, a szent, tűz-koszorús...*

Ezekben a sorokban föltűnik a költő kedvelt jelzői közül is kettő: a „hús” és a „borús”.

A *Debreczen*-ben megjelent harmadik verse a *Muhi-pusztán*. A három közül ez a legfejlettebb, legértékesebb alkotás. Itt már nem kell keresni a költő jellegzetes képeit, hasonlatait, jelzőit. Minden sor telve van velük. Talán csak az utolsó szakasz gyöngül el egy kissé. A verselés is a későbbi, teljesen érett, egyéni formaművésze vall. Nemesak újszerű, szép, bátor rímeivel (*örszem — tört szem, talárhad — szikár vad, jó had — Sajó-had*, stb.). Nemesak alliterációval. A ritmus, a verssor az, ami már teljesen Tóth Árpádé. Ez az a forma, „amelyet a francia alexandrin és a nibelung-vers keveréséből teremtett a költő”. (Szabó Lőrinc, idézett kiadás bevezetője, 8. lap.) A *Muhi-pusztán* sorai hetedfeles jambusok, a harmadik versláb után sormetszettel. Így egyenlőek volnának a klasszikus francia alexandrin nő-rímű soraival, ha Tóth Árpád nem toldaná meg gyakran a sor első felét is egy csonka-lábbal, azaz nem illesztne a harmadik láb után a sormetszet elé még egy szótagot. Ilyenkor a sor két negyedfeles jambusi félsorra bomlik, s az eredeti 13 szótag helyett 14-et számlál, vagyis a nibelungi sorhoz lesz hasonlító. Ennek a korai költeménynek a 24 sora közül 11 ilyen „nibelungizált” alexandrin: a 2., 4., 7., 11., 13., 16., 17., 18., 20., 21. és 23. sor. Mint látjuk, a tiszta alexandrinok és a nibelungi sorok váltakozása nincs semmi szabályhoz kötve. Így van ez a *Hajnali szerená*d, sőt későbbi kötetek ugyanilyen formájú verseiben is, csak ott az eredetileg hatos (12 szótagú), hím-rímű jambus-sorokat is használja és gyakran nibelungizálja a költő. Ezt a sajátos zenéjű sorfaját nevezzük Tóth Árpád-sornak, bár helyesebben csak tóthárpádi sorkeverésről kellene beszélni, hiszen sem a franciás alexandrin, sem a nibelungi sor magyar változata nem eredeti leleménye a költőnek, hanem a kétféle sor szabálytalan, ösztönös változtatása az, ami oly jellemző az ő pályájára első felének sok nagyon szép alkotására.

Fölmerül a kérdés, miért nem vette föl Tóth Árpád ezt a teljes értékű, egészen az 6 művészi stílusában írt versét egyik kötetébe sem. Ennek okát a költemény tárgyában látom. Nincs más verse, amely magyar történelmi tárgyat dolgozza fel. S itt is különös módon, külföldi minta nyomán dolgozza ki a témát. Nem elbeszéli a csatát, hanem remekbe formált, apró, de nagy erejű képeket illeszt egymás mellé a magános őrszembről, a zsúfolt szekértáborról, a sátrában virrasztó királyról, az orvul közeledő tatárseregről. Ezeket a miniatűr-festményeket dús, nehéz pompájú szavak, exotikus képzetek színezik és öntik el komor ragyogással: *kékselyem mező, ezüst-pengéjű szerszám, ében sátorfa, ezüst mécs. csíkos bőrű szikár vad, barna ó-bor, feketé hattytóll*. Mindez kétségtelenül a francia parnasszistákra utal, s legközelebről Heredia egészen hasonló, kemény kézzel, szigorú műgonddal formált történelmi képeire emlékeztet. (*La Trebbia, Après Cannes a Les Trophées* c. kötetben.) A versnek a parnasszista iránnyal való rokonsága oly világos, hogy akkor is szembetűnnék, ha nem tudnók, hogy Tóth Árpád pályája első felében mennyire vonzódott ehhez a mult századi költői iskolához, s mennyit tanult is tőlük: a külső és belső forma szigorú fegyelmét s a stílus dús pompáját.

Persze, *A Muhi-pusztán* mégis csak kezdet ezen az úton: a 21 éves költő nem tudja még zárt szonettbe tömöríteni a sajjparti vereség képét, mint Heredia a Hannibal csatáit. Nem tudja talán azért sem, mert a magyar nemzeti katasztrófa az ő számára nem öncélú művészi téma, mint a rómaiak és púnok csatái Heredia szemében. Már az első szakaszok szinte tökéletesre esiszolt művészi képein is érzik, hogy a költőnek, ha keze biztos is, mégis remeg a hangja, az utolsó ellágyuló sorokban pedig kibuggyan magyar szíve vére. A parnasszista szenvtelenség, az „impassibilité“ lehetetlenné vált számára.

A negyedik itt közölt Tóth Árpád-vers csaknem öt évvel későbbi. 1912. márciusában jelent meg a *Debreceni Nagy Újságban*. A költő akkor ennek a lapnak rendes munkatársa volt. A vers címe: *Prológ*. A szó szoros értelmében alkalmi vers. Szívességből írta a debreceni református felsőbb leányiskola segítő egyesületének a „jótékony célú“ ünnepélyére. Tóth Árpád ekkor már ismert és a leghozzáértőbbek szemében elsőrangú költő, verseit a *Nyugat* közli. Mégis elvállal egy ilyen kisszerű feladatot, mint ahogy 1923-ban már mint valóban országos nagyság nem röstel alkalmi verset írni iskolájának, a debreceni állami reáliskolának félszázados jubileumára (*Köszöntő*). A *Prológ* a maga egészében nem is tiszta költői érték, de Tóth Árpád azért itt sem tudja megtagadni önmagát. A szokványosabb, szürkébb sorok közé becsúsznak költőien szépek is; olyanok, amelyek gyöngéd érzelmességben, vagy megható finomságú képeik által egészen közeli rokonai a *Hajnali szerenád* velük egyívású remekeinek. Elég két ilyen részletre rámutatni: a tavasz „a fázó fákat enyhe zöld selyembe öltözteti“ vagy: a harangvirágok zenéje.

... már nem is szól testi fölnek,
Oly selymeshalkan, oly remegve kél.
Szerény, lehelletfinom, kicsi himnusz.
Csak lélek hallja, csak szívnek zenél.

Ezt a négy sori nemesak szépsége teszi figyelemreméltóvá. Föltűnő egyezést mutatnak Tóth Árpád egyik műfordításának egy szintén négy sornyi részletével:

Édes a hallott dal, de mit a fül
meg sem hall, még szebb: halk sípocska, zengd!
Ne testi fölnek! gyöngyözd remekül
lelkembe ritmusát, mely csupa csend!

John Keats: *Óda egy görög vázához* (Ode on a Grecian Urn) c. költeményének az az átültetése, amelyből ezt a négy sort idézzük, 1918-ban jelent meg a *Nyugatban*. Valószínűleg, hogy már 1912-ben készen lett volna. Tóth Árpád, mint az *Őrök virágok* c. műfordításgyűjteményének előszavában maga mondja, csak 1913-ban kezdi műfordítói munkásságát, s akkor is előbb francia költőkkel. Még az sem egészen bizonyos, hogy Keats ódáját ismerte-e már 1912-ben. Ha ismerte is, a harangvirágok zenéje mint magából a virág nevéből kipattanó költői ötlet önként is rávezethette Tóth Árpádot arra a gondolatra, hogy ez a „zene“ nem testi fölnek szól, csak a léleknek. Aztán évekkal később, amikor már a félkézzel alkotott *Prológra* talán nem is emlékezett, fölelevenedett benne az egyszer már megformált költői gondolat, s örömmel használta fel az „unheard melodies“. „not to the sensual ear“ és „ditties of no tone“ kifejezések magyarítására. (Keats versében persze azért nincs hangja a dalnak, mert nem élő ember fújja, hanem az ó-görög vázán ábrázolt fűj.)

Összefoglalásul nyugodtan kimondhatjuk, hogy az a négy vers, amely ócska vidéki újságok lapjairól most került először országos nyilvánosság elé, föltétlenül értékes adalék Tóth Árpád költői fejlődéséhez. Egy sincs köztük, amely ne mutatna legalább részlet-szépségeket. A *Muhi-pusztán* pedig méltán sorakozik a költő kész, érett alkotásai mellé; a maga idejében csak egy nem éppen egészséges korizlés ítélte feledésre. Végül a *Prológ* most megtárgyalt részlete a nagy költő és nagy műfordító személyi egységére (perszoná-uniójára) vet világot.

A négy vers teljes szövege itt következik, abban a helyesírásban, amelyen az akkori debreceni újságok nyomdáitól kitelt.

Meg kell még jegyezni, hogy a *Prológ* alatt álló *Arpetto* olyan álnév, amelyet Tóth Árpád mint debreceni hírlapíró állandóan használ újságcikkei vagy saját szemében sem teljes értékű tréfás versei jelzésére.

NOTTURNO.

A szürke éj kóbor lovagja lettem,
Mint egy beteg, unalmas troubadour,
Sam: int az est sok groteszk árnya lebben,
Megindulok, merengve, szóttanul...
Gázlángok fényén, mint nagy lázas rózsák,
Pirulnak az eső utáni tócsák,
Hídegen villog a kék kövezet,
Kápráztat és vezet...

Az égen felhők szállnak, szomorúk.
Nehéz páráju, sápadt, bus rajok.
Érzem: a kék Semmibe ott vonulnak
A földi, párs, fájó sóhajok...
Körül a sok komor kőrrajzu kőház
— Megannyi sfinx — a szürke éjbe méléz;
Egynek kigyul, bágyadtan nézve le,
Komor ablak-szeme...

Ó, ott belül e falak nemi illy némák:
Sírnak, hőrögnek, halnak ott talán,
Ilyenkor kuszik vergődő problémák
Hús kigyóteste a lelkek taván;
Megremeg fogaim közt cigarettem.
Hamva lehull szürkülő permetegben,
S közel valahol bus ária csendül:
Egy dal Chopinből...

Lelkemben sok-sok bus emlék piheg fel,
Ó, hol vagy enyhület nyugalma, hol?...
S im barna oszlopsorként zöld ivekkel
Elém tárul egy fűszeres fasor.
Már itt az erdő sűrű lombja hallgat,
Körülvibrálnak illatos juvalmak,
Mellemből egy halk sóhaj tör utat,
S megejt az áhitat...

Az örök templom, a sok zsolozsmás ág
Reámborul, könny futja át szemem,
Egy gyerekkori édes, halk imádság
Bübája száll át árva lelkemen,
S csak néha nyílal szívembe a kétely,
Ó nem suhansz-e csalfa mámoroként el
Szent áhitat, te békés, tiszta, mély,
Ha elröpül az éj?...

Tóth Árpád

Debreczen. Vasárnap 1907. július 7. 1. lap.

Megjegyzés: A második szakasz első sorának utolsó szava helyesen kétségtelenül: *szomorúak*, a harmadik szakasz 5. sorában is *cigarettem* lenne a helyes.

RÉGI DALLAMOK

A „Debreczen“ számára írta: Tóth Árpád

Egy ismeretlen szép leány zongorázik.
Fájó dallam, mint örvénylő patak
Lüktet fülembe a kis kerti házig,
Itol meghuzódva ülök hallgatag.
Kívül merev, bus tömbökké verődvén
Merengnek vénhedt, hajlott testű fák.
Jégekéreggé fagy rajtuk a verőfény.
Kék árnyukban ül hűs szomorúság...

Ellobbant lángelmék halk muzsikája
Füröszi járadt, sáros lelkeket
S úgy fáj, hogy éltem mért jonnadt sivarra,
Mint holt mező, mit tar homok temel.
A drága múlt ragyog fel im előmbe
Mint éji tó, az árnyruhás, borus.
Ha hűs tükrén piros fényét előntve
Kigyul a nap, a szent, tüzkoszorús...

Szívem mélyén, a bibor koporsóban
Holt álmok népe ébredsz, remeg.
S naiv ritmusra, fűrgén, rikitóan
Körültáncolnak és megejtenek.
Édes, mélységes, halk gyerekszerelmem
Úde melegét újra érzem,
Az agy lugasban ülünk újra ketten
S vékony, fehér kezéhez ér kezem...

A zongorán künn új dal zugva harsan.
Vonagló, jajgató, éles, sötét,
S én felriadva, könnyes szemmel, halkán
Lefogom ábrándjaim kék szemét.
Ó, mért is volt álmodni annyi álmot,
Fényes mennyország, mért szálltál le rám,
Ha pár év múltán életed s halálod
Egy halk futam egy ócska zongorán...

Debreczen. 1907 augusztus 4. vasárnap, 1. lap.

Megjegyzés: Az első szakasz 1. sorában lány lenne a helyes.

A MUHI-PUSZTÁN

A kékselyem mezőn itt állt az éji őrszem.
Feszült, csontos kezében ezüst-pengéjű szerszám,
Fakón csillant a hold, mint egy meredt, bus, tört szem
A tikkadt sóhaju ég szederjes, szürke arcán...

S amig csöndben pihént a zsufolt, nagy szekérvár
S közbül rakott tüzek nyers, sárga füstje szállott,
Vasszinű keselyűkkel megtelt a néma tér már
S várták a vijjogók a véres napvilágot...

A bus, halvány király virrasztott bőrös ágán
És nézte: függönyén hány kék, vonagló árny van.
Bolyhos lepkék libegtek az ezüst mécs rőt lángján
S egy vak szu furt sebet az ében sátorfában...

A barna erdők mélyén már jött a bösz tatárhad.
Hörgő avar között kuszólt meggörbült testtel.
Mint vérvásra kelt, csikos bőré, szikár vad
S Batu keskeny szemében zöldes láng sercegett fel...

Aztán omott az ő s vér, mint drága, barna ó-bor
S a hantot nyögve turta az összefojtott jó had,
Futott szegény király, az immár koldus, kóbor
S félévig szült hullát az ájult, sápadt Sajó-hab...

Most borzong puha éj itt, mint fekete hatyutoll.
És míg gyors gőzösnök futó fénye világol.
Ébred egy szőke apród s egy ósdi nótát dudol
Szép barna paripás, jó barna daliákról...

Tóth Árpád

Debreczen. Péntek 1907. augusztus 23. 1. lap.

Megjegyzés: Az ötödik szakasz első sorában a második szó helyesen ez lenne: omlott.

PROLÓG

A ref. festsöbblányok segítőegyleti ünnepélyén elmondja:
Szoboszlay Erzsike

Kedves közönség! hálásan köszöntünk
Hogy ide most szépen eljöttetek
S türelmesen s figyelmesen várjátok.
Mí minden készül itt előttetek
Zenés, derűs, mosolygó ünnepély,
Kislányos cécó, mely most rátok itt vár,
Zengő ajándék, tán kicsiny s csekély,
De mit szívünk hő dobogása diktál.

Lássátok, kint most tündér tavasz készül,
Ott kint most a tavasz tündére jár,
Megcsókolja s megöleli a tájat,
Mely elhagyott volt, bus volt és kopár.
A fázó fákat enyhe zöld selyembe
Ültözteti s boldogok most a fák
S boldogok a szerény kis árvalányok:
A tiszta, kék ruhácskás ibolyák.

Mi a tavaszt, ez enyhe, lenge tündért
Igy látjuk most: mint kedves jótevőt,
Ki meleget hoz, fényt hoz, örömet hoz,
És felvirul a bus és árva föld.
A mi ünnepünk is tavaszi ünnep,
Mi is derűt s meleget akarunk,
Hogy akiket komor sors tele busít,
Ötölje át vigasztaló karunk.

Szegény társaink kedvéért ez ünnep.
Ő értük szól itt zene, dal, ütem,
Ajándékát Segítő Egyletünknek
Fogadjátok hát tőlünk szívesen.
Ne nézzétek, hogy mit szerényen nyújtunk:
Az ajándék tán nem pompás s remek,
Csak azt nézzétek, hogy a kéz, mely nyújtja,
Mily igaz s mély szeretettől remeg.

*Gondoljátok, hogy kint a mezőn jártok,
Hol a tavasz szelid fuvalma leng
S himbál felétek száz harangvirágot
S harangvirágok kis csengője cseng:
Zene, mely már nem is szól testi fölnek,
Oly selymeshalkan, oly remegve kél,
Szerény, lehelletfinom, kicsi himnusz,
Csak lélek hallja, csak szívnek zenél.*

*A mi lánytelkünk is ily zsenge, gyenge,
Tavaszi, selymes, halk harangvirág,
Mely most szelíden remegve regéli
Leánytavaszunk legszebb himnusát.
A szeretet s jószág himnusza ez,
Melytől megszépül ez a kicsi ünnep,
S ezért reméljük, hogy kedves lesz néktek
Ajándéka meleg leányszívünknek.*

Arpetto

Debreceni Nagy Ujság. 1912. március 23. 3—4. lap.

SZEMELVÉNYEK KOMJÁT ALADÁR BÁTYPÉCHÓZ ÍRT LEVELEIBŐL

Komját Aladár irodalomtörténeti helye és jelentősége még ma, majdnem 35 évvel az első magyar proletárdiktatúra után sincs pontosan megállapítva, s ennek több objektív oka van. Az egyik az, hogy különösen az ifjúkorára vonatkozó életrajzi adatok jórésze még nem került nyilvánosságra. Bátyja például, aki az első világháború előtt a legközelebb állott hozzá, s nemcsak fivére, hanem méginkább barátja volt, kivándorolt még 1912-ben s csak most, Magyarországra való visszatértekor közölhetett a költő életéről adatokat és leveleket.

A fiatal Komjatra serdülő éveiben a legnagyobb hatással három évvel idősebb bátyja volt, akinek az első világháború éveiben meg is jelent néhány verse egyes baloldali folyóiratokban (V. ö. az 1924. II. 6-i levelet.). Ezek a versek voltak azok, amelyek még kézirat korukban megindították a „vénát” a fiatalabb testvér költő-ösztönében. Az idősebb fivér kivándorlása után a kapcsolat a testvérek közt átalakult és egy ideig meg is lazult. Olyan külső és belső események, amelyek nem tartoznak a dologra, Komját Aladár bátyját hosszú éveken keresztül a tudományhoz és a technikához kötötték s meggyöngyítették a proletariátussal való kapcsolatát. Hogy milyen visszhangot keltett mindez a fiatalabb testvér lelkében, s milyen mértékben tanúskodnak a levelek a világfelfogások különböző fejlődési viszonyosságainak drámai mivoltáról a családi kötelékek hatása alatt, azt az olvasó minden kommentár nélkül is szemlélheti az itt következő szövegekben, amelyek egy kb. 22 éves életszakaszra terjednek ki: 1914-től — a költőnek még világfájdalmas időszakától — 1936. októberéig, — vagyis majdnem a költő haláláig.

* * *

Komját Aladár Fiumében járt a főgimnáziumba, de az érettségit Budapesten tette le, mert családja 1907-ben ideköltözött. Három évvel idősebb fivére a műegyetemre iratkozott be, Komját Aladár pedig, az érettségi után, a tudományegyetemre. A fivérek, mindjárt alakulása idején beléptek a Galilei-körbe, amelynek egyik alelnökévé Komját bátyját választották. A két testvér első versei abban az időben jelentek meg a *Renaisance*-ban. A Galilei-körön belül, már az első években ellentétbe került a machista és marxista irányzat. Komját Aladár fivére, Forbáthtal, megindította a *Munka* című szocialista irányú forradalmi folyóiratot. A machista irányzat egy ideig felülkerekedett a diákság körében, de a konfliktus annál élesebben tört ki 1912 után a machisták (Polányi, Lórán) és a marxisták (Rudas László) között. Akkor a két testvér közül már csak Komját Aladár járt a Galilei-körbe, mert bátyja 1911-ben bevonult katonának és 1912. őszén kivándorolt Olaszországba. Időközben Komját